

Трансформація догмату Трійці в добу постмодерну

Аналізується еволюція загальнохристиянських парадигм, які відбуваються в період кардинальних світоглядних змін у сьогоденні. Розглядається процес трансформації догмату Трійці та визначено його значення у різних інтерпретаційних варіантах в антитринітарних течіях.

Ключові слова: трансформація, догмат, Трійця.

В сучасному українському релігієзнавстві надзвичайно цікавою є проблема трансформації релігії в добу постмодерну. Сьогодні в Україні ми маємо змогу спостерігати процес співіснування різних – традиційних і антитринітарних релігій. Між їхніми віровченнями відбувається своєрідна комунікація, що з необхідністю потребує використання взаємозрозумілих смислів. З цієї причини звернення до традиційного християнського концепту Трійці, який також активно використовується теоретиками нових релігій для власних потреб, є надзвичайно актуальним для сьогодення.

В зв'язку з наявною кризою загальнохристиянської парадигми релігійними філософами здійснюються спроби визначити межі допустимих інтерпретацій концептуальних засад християнства з метою їх збереження в сучасну добу. Однак дане питання потребує релігієзнавчого дослідження, в якому можна бути простежити трансформації, які відбуваються з цими концептами в період кардинальних світоглядних змін. Об'єктом цього дослідження є теоретичний рівень антитринітарних утворень. Предметом – значення догмату Трійці у його різних інтерпретаційних варіантах в сучасну добу.

Догмат Святої Трійці забезпечив загальнохристиянській парадигмі витворення онтологічного, екзистанційного і гносеологічного рівня, сприяв розробці метафізичної та антропологічної її сфери. Онтологічні уявлення християнських теорій безпосередньо залежать від їх христологічних розробок. На конфесійному рівні розуміння значення догмату Трійці формується й розуміння методології осягнення дійсності, одкровення Божого і програма досягнення спасіння. З іншого боку, христологія також корелюється із загальними світоглядними настановами прихильників певної конфесії, адже має адекватно забезпечувати їх сутнісні світоглядні потреби і наповнювати змістом сенс їх життя. Сьогодні анти-тринітарні течії використовують цей традиційний концепт у своїх цілях, інтерпретуючи його у власному значенні.

Концептуальний аналіз догмату в антитринітарному русі (при певних регіональних особливостях) неможливий поза історичним контекстом. Його сучасні вчення визначають течії, які існували у II–III, XI–XIV і XVI–XVII ст. На момент зародження християнства головними форма-

ми пояснення Трійці стали центральні поняття грецької філософії, які на новому ґрунті дали абсолютно оригінальні тлумачення. Прагнучи поєднати вчення стоїків про Логос і вчення Платона з основними засадами Одкровення, Філон Александрійський доводив, що Логос є Сином Божим, і як другий Бог він відрізняється від істинного Бога за сутністю. Російський філософ С. Трубецької обґрунтував наявність понятійної спадкоємності між грецькою філософією, творами Філона і християнською релігійною думкою, показавши революційну новизну в погляді на місію Ісуса Христа [1, с. 201]. Для розуміння космічного і навіть метафізичного значення Ісуса Христа християнська богословська традиція скористалася формальними розробками античної думки: «Вчення про Христа розкривається в апостольській церкві не як результат умовлядних ворожінь або припущень про Нього, а як результат релігійної оцінки Його слова і справи. Звідси впливає вся апостольська христологія апостольської церкви, що завершується вченням про Логос. На підставі Євангелії Богосвідомість Христа визнається божественною, визначається як свідомість Самого Бога про Себе або Логос Божий» [2, с. 478].

Доктринальний зміст антитринітарного руху в другій половині II ст. сформували монархіани. Їх вчення є основою формування антитринітарного концепту Трійці. Монархіани заперечували ідею Трійці, оскільки, на їхню думку, вона суперечить вірі в єдиного Бога [3, с. 52]. Вони визнавали Христа лише як людину, в яку втілилася божественна сила. Монархіани не заперечували ідею Логоса, але Логос для них рівнозначний Розуму. Мудрість Бога перебувала в людині Ісуса лише як божественна сила, але не створила в Ньому окремої особистості [3, с. 53]. Бог діє на землі через Месію і Христа, який є Словом, однак він не володіє Божою благодаттю. Між двома постатями – Христом і Богом можлива тільки єдність думок і волі, яка досягається любов'ю. Христос уподібнився до Бога і став з ним єдиним завдяки незмінності своєї любові і волі, завдяки цьому, залишаючись безгрішним, віддав своє життя за гріхи людства. Особистість виявляється лише в Ісусі як людині. Тим самим заперечується вчення Тертуліана про Логос як особистість та вчення Орігена про Логос як самостійну постать. Бог – це одна постать, в якій можна розрізнити Логос (Сина) або Софію (Духа), які є властивостями Бога.

Антитринітарне віровчення породило ідейні суперечки в лоні самої Церкви: деякі богослови, визначаючи розбіжність між Отцем, Сином і Духом, ніяк не могли погодитися з їх однаковим божественним статусом, передбачаючи в цьому небезпеку політеїзму. Виникли теорії субординації або підпорядкування, що вбачали в Трійці якусь ієрархію: Бог–Отець знаходиться на вищій сходинці. Він створив Сина, а Син Святого Духа. Як зазначає Лосський, у такій ієрархії «нижчий є зброєю для вищого... розрізнення Осіб перетворюється в онтологічну розколотию» [4, с. 71].

В подальших богословських суперечках відобразилась відмінність в тлумаченні Священного Писання: антиохійська течія в крайній своїй тенденції виявила себе через особу послідовника Лукіана – Арія. В тринітарній темі йому були неприйнятні думки про вічне, тобто безпочаткове співіснування Отця і Сина, і що Син народжується із сутності Отця. Він перетворив логічну перевагу Отця в хронологічну, а народження Сина з Отця уявив еманативно, як умалення сутності Отця і як необхідність Посередника для творіння. Звідси зрозумілим є космологічний, або часовий субординаціонізм аріан. У Тертуліана Син є підлеглим Отцю в перебігу одкровення, виявлення [5, с. 69], тобто субординаціонізм

просторовий; у Орігена – в процесі внутрішньої діалектики Трійці [6, с. 300–301]. Арій висунув цілком монотеїстичний погляд на Бога як Абсолютну Єдність. За своєю природою Син Божий цілком відмінна від Батька Особа, не має ні єдиного ества з Ним, ні однакових Божественних якостей [7, с. 33–36]. Тим самим відкидається вчення про божественність Христа і Його вічного існування. Ісус, якого проповідує Арій, не міг створити світ і також не міг бути Божим творінням. Найбільш істотна суперечність поглядів Арія в тому, що його вчення про Христа знищує Його рятівну властивість. Син має свободу волі, назавжди вибрав добро і володіє Божественними якостями лише частково, завдяки своєму благочинному життю [8, с. 329–330]. Оскільки Син не вічний, то і знання Його недосконалі. Тому безглуздо Його вшановувати як Бога.

Сучасний антитринітаризм ґрунтується саме на цій традиції, яка при багатстві доктринальних варіацій зберігає свою первину основу: примат індивідуальної релігійності над церквою (аж до абсолютизації ідеї безпосереднього спілкування з Богом, при якому власна ідея розчиняється в містичному досвіді); заперечення інституційної церкви, її звуження до рамок секти (спільнота, що протистоїть офіційній католицькій і протестантській церкві); мінімізація культової діяльності на користь інтеріоризації релігійного пізнання і практики; радикалізація базових християнських принципів (за якої догмати спасіння вірою, Богонатхненності Біблії, предестинації тощо є вже недостатніми для спасіння). Однак, на відміну від еретичних рухів, неортодоксальних філософських учень (окремі засади суперечать християнству, тяжіючи до вільнодумства), антитринітаризм прагне збереження своїх новацій в рамках релігійного світогляду. Це досягається як ідейно–догматичними засобами (постійним звертанням до текстів Біблії, власних богословських авторитетів), так і культово–інституційними (посилення общинного ригоризму, ритуалізацією і внутрішнім дробленням).

Проаналізуємо сучасні інтерпретації догмату Трійці на прикладі антитринітарних течій, поширених в Україні. П'ятидесятники–унітарії (Церква євангельських християн в душі апостолів) у своїх доктринальних принципах повністю повторюють антитринітарне вчення монархіан–модалістів. Головна ідея догмату – Отець, Син і Святий Дух – одна й та ж єдина Особистість, а не три Особи в одному Богові. Єдиний, як Особистість, Бог проявляється в різних модусах – як Отець і Син [9, с. 312–313]. У модусі Отця Бог перебуває від самого початку до Свого народження від Діви, а потім приймає модус Сина. Під час Свого земного життя Він оголошує Себе Сином Божим і Сином людським, але не приховує і того, що він – Отець. Батько є Бог Сам у Собі, Син є Отець в модусі, у відношенні до світу. Євангельські християни в душі апостолів бачили підтвердження свого догмату на прикладі сонця, що діє на наші чуття як сфера, світло і тепло, проте це один предмет (іпостась), незважаючи на потрійність його дії (енергій). Батько є сферою сонця, Син – його променями, а Дух – теплом, яке відходить від сонця. Син і Дух – це лише образи, які Божество набуває при Своему вступі у світ. Отже, якщо в Писанні йдеться мова про різних осіб Божества, то звідси ще не впливає, що ці особи іпостасі (тобто є окремими предметами або особами) [9, с. 316]. Таким чином, Бог є трійця модусів, виражених за допомогою імен Отець, Син, Святий Дух, тому справжньої Трійці не існує.

Своєрідною модифікацією антитринітаризму постає єговізм. Концептуальна подібність цих течій є очевидною при співставленні

учень про догмат Святої Трійці та природу Христа. У своїй біблійології Свідки Єгови дотримуються принципу *sola Scriptura*: «Вони вважають вкрай важливим, щоб їх вчення ґрунтувалось на Біблії, а не просто на людських вигадках чи релігійних переконаннях. Біблійне повідомлення, з якого Свідки Єгови взяли свою назву, міститься у книзі Ісайї (Іс. 43, 10,11)... У Єгови вже тисячоліття до Христа були свідки на землі» [10,с.35]. Звертаючись до ранньохристиянської стилістики, єговізм сповідує Бога–Отця як Бога–Єгову. Він – джерело життя, творець усього видимого і невидимого, засновник універсального етичного закону, уособлення вищої моральності. Христос – творіння Єгови, Його син, та не Бог, а лише досконала людина, призначена втілити Божий план. Святий Дух – сила Єгови, що бере участь у створенні світу, виконанні Його волі та підготовці людей до спасіння. Єгова дав цю силу Христові, і той виконує рятівну місію Бога на землі. Тому жертви Христа є достатньо для порятунку [11,с.125–126]. Своєрідним є розуміння предестинації: «Багато мільйонів людей, які жили у минулі століття і не були Свідками Єгови, повернуться до життя через воскресіння... Ісус попереджав, щоб ми не судили один одного» [10,с.29].

Виразником радикальних традицій в антитринітаризмі є Церква Об'єднання, яка, як домінуюча антитринітарна течія на Сході, знайшла своє поширення в Україні. Джерелом віровчення Церкви Об'єднання є одкровення, отримане Муном і викладене в «Божественному принципі» [12].

У Церкві Об'єднання вихідним постулатом є необхідність частки людської відповідальності в справі Божого Творіння. Істина у Сан–Мьон Муна визнається абсолютною і єдиною, однак виявляється зовнішнім (через наукове пізнання) і внутрішнім (через релігію) чином. Будь–які зусилля відшукати істину Космосу і життя людини, незалежно від способу і шляху пошуку, зрештою призводить до єднання з Богом–Творцем. За тлумаченням Муна, Бог–Творець мріяв про створення ідеального світу, однак для реалізації цього задуму потрібно було здійснення частки відповідальності людини у втіленні Трьох Благословень Божих: створення сім'ї, гармонійного світу і досконалої людини. Кожна особистість створена як дитя Боже, щоб, удосконалюючись, стати втіленням добра і жити в Царстві Божому на землі і в духовному світі [13,с.83].

Божественне спасіння полягає в тому, щоб з'явилися такі небесні особистості, які здійснили б Три Благословення Божих і встановили б Царство Небесне [13, с. 86]. З цією метою Бог послав Сина Свого Ісуса Христа – як Спасителя цього світу. Месія повинен постати перед Богом як першопочаток всіх ідеальних людей і здійснити мету творіння Божого. Послати Месію – це відповідальність Бога, але повірити в Нього – це відповідальність людини; вимовити Слово – це відповідальність Бога, але реалізувати Слово – відповідальність людини [13,с.91]. Таким чином ціль творіння буде здійснена лише тоді, коли людина прийме на себе частку Його відповідальності й житиме згідно зі Словом Божим.

Воля Божа має бути виконана через особистостей, на яких покладається місія її виконання. Оскільки попередні ключові особистості не змогли цього реалізувати через гріховну природу людини, яка не хоче брати на себе частку своєї відповідальності, то в провидінні Другого Пришестя (Сан–Мьон Муна) на землі здійсниться ідеальний світ Божого царства і буде повністю відновлено володарювання людини над усім сущим. Отже, ідеальний світ, у доктрині Церкви Об'єднання, Бог замислив спочатку під

час творіння. Протягом всієї історії Бог реалізує цей світ в ідеальний, в якому людина, все створене і весь Космос служать Богу і перебувають в гармонії один з одним. Ідеальний світ – це світ Космічної ідеї, в центрі якої Бог [13,с.263]. Звідси зрозуміло, що на думку Сан–Мьон Муна, головною ознакою християнського концепту Логоса (як Слова Божого, втіленого в Ісусі Христі) є істинний смисл Слова, який реалізується як ціль його об'єктивації. Невідповідність явища і його поняттєвої форми є гріхом. Провидіння існує як методологія приведення їх у взаємовідповідність, а людина, в якій реалізований істинний смисл Божого задуму, є втіленням Слова Божого. Тут також простежується схематизоване розуміння концепту Логоса без збереження його християнських характеристик.

На ідейно–світоглядній системі антитринітаризму побудоване віровчення Церкви Ісуса Христа святих останніх днів, яке знайшло своє відображення на теренах України. Найголовнішим положенням мормонізму, який є відправним пунктом їхнього вчення, виступає твердження, що рятівне одкровення від Бога триває в сучасну епоху заради відновлення раніше отриманих людиною, але втрачених у ході історії знань.

Церква Святих останніх днів робить висновок про природу Бога, спираючись на свідчення першого одкровення Джозефа Сміта, який стверджував, що бачив Бога–Отця і Бога–Сина і говорив з ними [14,с.479]. Відповідно до побаченого, Сміт зробив висновок, що Бог–Отець має таке ж реальне, відчутне тіло (хоч і інші по досконалості субстанції), як у людини [15,с.6]. Мормони сповідують політеїзм, заперечують догмат Святої Трійці, поділяючи її на три окремі іпостасі. Згідно з їхнім віровченням, Бог – самостійна особистість, Ісус Христос – окрема і відмінна від Бога–Отця особистість, і Святий Дух – самостійна особистість, які втроєх є окремими іпостасями і трьома Богами. Оскільки кожен з них є Богом, вже з одного цього чітко випливає те, що існує не один бог. Для мормонів ці три іпостасі – єдині Боги, яким вони поклоняються. Проте, вони стверджують, що крім них, існує безмежна кількість святих особистостей, що вийшла з нечисленних світів, які піднеслись до рівня Бога й, таким чином, є Богами.

Будучи послідовниками антитринітарного вчення, вони мають відмінний від традиційної Церкви погляд на природу Христа. Ісус Христос і Бог–Отець є двома окремими богами, кожен з яких має фізичне тіло, як у людини. Але ці окремі боги є одночасно одним Богом. Мормони вірять в те, що Отець і Син є тілесні, а Дух Святий безтілесний. За твердженням мормонів, народження Спасителя було настільки ж природним, як і народження дітей і воно було результатом природної дії [15,с.54]. Ісус – це Старозавітній Іегова, який створив землю під керівництвом Отця. Мормони розрізняють Святого Духа і Святого духа. Як стверджує старійшина Джефрі Р. Холланд з Кворуму Дванадцятих Апостолів, «Святий Дух – це особистість, дух, третій член Божества» [16,с.41]. Шостий пророк Джозеф Сміт пояснював, що Святий дух – не особистість, а надприродна сила: «Ви можете назвати його Духом Бога, ви можете називати його впливом Божого розуму, ви можете називати його субстанцією його силою; як би ви його не називали, це – дух розуму, що пронизує Всесвіт» [15,с.32].

Отже, мормонізм визнає Бога, який, пройшовши шлях самовдосконалення, пропонує подолати його людям. Даний постулат можна сформулювати інакше: люди, згідно вчення Церкви Святих останніх днів, покликані стати богами. Зрозуміло, що така мета і запропонований шлях її досягнення, знову ж таки, вимагає займати активної життєвої позиції,

бажання отримувати нові знання, навички та чуттєвий досвід. Можна зазначити, що мормонізм як антитринітарна течія сповідує релігію раціонально мислячої людини.

На ідейних традиціях антитринітаризму побудовані віровчення нових течій, які у 90-х рр. знову або вперше заявляють про себе в Україні. Однак лише деякі з них (Церква Нового Єрусалиму, Церква саєнтології) роблять чергову спробу вписування у конфесійне розмаїття країни. Водночас ці течії не пропонують принципово нових учень. Вони, наприклад, здійснюють інше розташування акцентів у тих чи інших антитринітарних засадах, або синтезують різні віровчення, або, найчастіше, прагнуть більш радикальнішого тлумачення цих учень [17, с.131]. Однак різниця у їх вченнях є частковою. Їх віровчення містять віру в надприродний світ і надприродні сили (у саєнтології Бог виводиться на екзистенційному рівні і стає вищим ступенем досяжності екзистуючого суб'єкта [18, с.312–325], Церква Нового Єрусалиму розуміє Трійцю як три властивості однієї божественної особи, при цьому Ісус Христос є єдиним богом, а Отець, Син і Святий Дух втілені в ньому [19, с.41–42]), претендують на вирішення граничних проблем людського буття. Віровчення цих церков містить ідеї існування після смерті та спасіння, яке досягається через раціональне мислення, емоційний самоконтроль і чітко сформульований запит. У саєнтології, як і в деяких східних релігіях, спасіння досягається шляхом зростання духовного усвідомлення індивідуума.

Важливий аспект віровчення церкви саєнтології і Церкви Нового Єрусалиму передбачає комунікацію із трансцендентним, спрямовану на досягнення тих самих цілей, що і в інших антитринітарних громадах: очищення особи і реабілітація її душі, що постають як складові довготермінового процесу спасіння, при цьому наукова стилізація не затінює сучасного звернення до трансцендентного [20, с.95].

Сукупність вище перерахованих характеристик вказують на релігійну сутність церкви саєнтології і Церкви Нового Єрусалиму і вирізняють їх від дійсних філософських систем, які мають власні космології і пропонують сенс життя, але не пов'язують особу із надприродними силами; від індивідуальної магії, яка скеровується на досягнення емпіричних результатів через застосування емпіричних технік; від дійсних організацій, які визначають існування Верховної Істини, але їх обряди не спрямовані на встановлення зв'язку між Богом і людиною.

Цікаву синкретичну модель антитринітаризму являє собою рух «Нової Ери», який є еклектичною сумішшю багатьох давніх та сучасних релігій і філософій. Він є водночас релігійним і соціальним рухом, який виник, коли західна культура переживає феноменальні духовні, ідеологічні і соціальні зміни. Це – релігійний світогляд, чужий для християнства, являючи собою богообразний синтез східних містичних релігій і західного окультизму, пристосований до матеріалістичної культури Заходу.

Незважаючи на численні групи руху «Нової Ери», які є досить еклектичними й базуються на різних релігійних традиціях, доктринальна основа течії залишається антитринітарною. Ідейно-світоглядні джерела руху є синтезом гностичного і окультистичного вчення, які вилилися у твердження, що Божественна сутність – єдина істина та найвища реальність, тому неусвідомлене людське «я» тотожне з Божественною сутністю. Тільки шляхом інтуїтивного пізнання людина усвідомлює істинне «я». Незважаючи на всю різноманітність, рухові «Нової Ери» властива внутрішня єдність, котра базується якщо не на спільних поглядах, то на особливому містичному

ставленні до життя, яке, згідно з їх переконаннями, живиться контактами з надприродним світом [21, с.12]. З огляду на безсистемний і суперечливий характер ідеології, особливо важливо виділити ряд найтиповіших ідей руху, які досить чітко вирізняють його з-поміж інших релігійних рухів, але лишаться антитринітарною течією. Головна ідея руху, по-перше, це безособовість Бога (Вищий розум, Космічна свідомість, біоенергоінформаційний простір), абстрактний дух, що пронизує всесвіт, проявляючись в усьому сущому (пантеїзм) та утворюючи основу єдності всього з усім (монізм). По-друге, людина як носій цього духу в силу своєї природи божественна й містить у собі таємничі духовні приховані сили. Мета людини – самовдосконалення шляхом містичного пізнання і пробудження в собі цих сил.

Базові ідеї «Нової Ери» запозичені зі східного містицизму. Разом з тим, дані запозичення зі східної філософії часто супроводжуються численними спрощеннями й адаптацією її ідей до західного світосприйняття. Для них не властиве негативне ставлення до матерії. На відміну від східного містицизму, свідомість «Нової Ери» глибоко оптимістична і виявляє більшу близькість до гедоністичного Заходу, ніж до аскетичного Сходу. Таким чином, основні доктринальні постулати антитринітарного віровчення знайшли своє місце в новому русі [22, с.39].

Отже, ми маємо спробу витворення власних релігійно-світоглядних парадигм, які відповідали б сучасним установкам в поєднанні з новітніми онтологічними уявленнями. В усіх цих теоретичних розробках сутнісне значення Трійці заміщується поняттям вищого ступеня розвитку людини й видозмінюється в ході перенесення на неї божественних характеристик і прерогатив. Людина сама прагне посісти місце посередника між Божественним і людським, стати дієвим творцем нової реальності та мірилом істини.

Таким чином, ми бачимо, що в сучасний період традиційний релігійний догмат Трійці використовується, відповідно до сучасних вимог плуральності, в багатьох інтерпретаційних варіантах. Творцями цих антитринітарних теорій здійснюється спроба з точки зору сучасних світоглядних очікувань їхніх потенційних прихильників або повернутися до дохристиянського тлумачення Трійці, або, відповідно до кардинальних постмодернових вимог, звернутися до доконцептуальних способів сприйняття дійсності.

Список використаних джерел

1. Трубецкой С. Учение о логосе в его истории // Сочинения. – М., 1994. – 816 с.
2. Афинагор Афинский. Прошение о христианах // Ранние Отцы Церкви. Антология. – Брюссель: Жизнь с Богом, 1998. – С. 410–449.
3. Бенгт Хегтлунд. История теологии. – СПб.: Светоч, 2001. – 370 с.
4. Лосский В. Очерк мистического богословия Восточной Церкви. Догматическое богословие. – М.: Центр «СЭИ», приложение к журналу «Трибуна». Религиозно-философская серия. Выпуск 1. 1991. – 288 с.
5. Попов К. Тертуллиан, его теория христианского знания и основные начала его богословия. – К.: Тип. П.Т.Корчак–Новицкого, 1880. – 234 с.
6. Фаррара Ф. Жизнь и труды святых отцов и учителей церкви. В 2 т. – СПб., 1902. – Т.1. – 671 с.
7. Гусев Д. Ересь антитринитариев третьего века. – Казань: Типо-лит. Импер. ун-та, 1872. – 251 + 11 с.

8. Гарнак А. История догматов // Общая история европейской культуры / Под. ред. И. Гревса, В. Зелинского, Н. Кареева и М. Ростовцева. – СПб.: Изд. Блокгауз–Ефрон. – 467 с.

9. Болотов В. Лекции по истории древней церкви (в 4-х т.). Т. II: История церкви в период Константина В. / Под ред. Бриллиантова А. – Посмертное издание. – СПб.: Тип. М. Меркушева, 1910. – 474 с.

10. Свидетели Иеговы – возвестители Царства Бога. – Бруклин, Нью-Йорк, США, 2005. – 750 с.

11. Свидетели Иеговы в XX веке. – Бруклин: Междунар. Об-во Свидетелей Иеговы, 1994. – 36 с.

12. Божественный принцип. – Ассоциация святого духа за объединение мирового христианства. – М.: Новый Центр, 1998. – 448 с.

13. Принцип объединения: в основных чертах. – Ассоциация святого духа за объединение мирового христианства. – М., 1993. – 287 с.

14. Книга Мормона. Новые Свидетельства об Иисусе Христе. Printed in Germany: Издательство Церкви Иисуса Христа Святых последних дней, 2007. – 624 с.

15. Основи євангелії. – Солт-Лейк-Сіті: Printed in Germany, видано Церквою Ісуса Христа Святих Останніх Днів, 2009. – 297 с.

16. Холланд Дж. Познать единого истинного Бога и посланного Им Иисуса Христа // Лиахона. Выступления на Генеральной конференции. – № 11. 2007. – С. 40–42.

17. Сведенборг Э. Новый Иерусалим и его небесное учение. – Воронеж: «Воронеж», 1996. – 128 с.

18. Джеймс У. Прагматизм // Воля к вере. – М.: Республика, 1997. – С. 208–325.

19. Теология и практика современной религии Саентология. Справочная работа, предоставленная Международной Церковью Саентологии. – Копенгаген, Нью Эра Пабליкейшенс, 1998. – 287 с.

20. Что такое саентология? Всесторонний справочник по самой быстрорастущей религии в мире. – М.: New Era, 1998. – 1007 с.

21. Бондаренко Д. Феномен «NEW AGE» // Людина і світ. Щомісячний науково-популярний релігієзнавчий журнал. – № 8. 2000. – С. 11–18.

22. Nitchweiss B. Misterium Trinitatis et Unianis: Communauté et société à la lumière de la foi trinitaire et des hérésies antitrinitaires // Communio. XXIV, 5–6 – n. 145–146, septembre–décembre, 1999.

Соколовский О.Л. Трансформация догмата Троицы в эпоху постмодерна

Анализируется эволюция общехристианских парадигм, которые происходят в период кардинальных мировоззренческих изменений в настоящем. Рассматривается процесс трансформации догмата Троицы и определено его значение в различных интерпретационных вариантах в антитринитарных течениях.

Ключевые слова: трансформация, догмат, Троица.

Sokolowski, O.L. Transformation of dogma of Trinity in the epoch of postmodern

Is analyzed evolution of the general Christian paradigms which take place in the period of cardinal world view changes in present. A process of transformation of dogma of Trinity is considering. And determine his value is certain in different interpretation variants in antitrinitarian flows.

Key words: transformation, dogma, Trinity.